

BİBLİYOGRAFYA :

et-Ta'rifât, "cevher" md.; Tehânevî, *Keşşâf*, "cevher" md.; Aristoteles, *La Métaphysique* (trc. J. Tricot), Paris 1981, I, 1039^a. 5-15; II, 1084^a. 25-28; a.mlf., *Metafizik* (trc. Ahmet Arslan), İzmir 1985, I, 364-382; Eş'arî, *Maḳālât* (Ritter), s. 59-60; Kindî, *Resâ'il*, s. 113, 161, 166, 216-217; Fârâbî, *Ârâ'ü ehli'l-Medineti'l-fâzıla* (nşr. Albert N. Nader), Beyrut 1985, s. 37-38, 46-47, 57-58, 61-62; a.mlf., *es-Siyâsetü'l-medeniyye* (nşr. Fevzi en-Neccâr), Beyrut 1964, s. 39-40; a.mlf., *Felsefetü Aristotâlis* (nşr. Muh-sin Mehdi), Beyrut 1961, s. 122-123; a.mlf., *Mesâ'il müteferrika*, Haydarâbâd 1344/1925, s. 7-8; İhvân-ı Safâ, *Resâ'il*, Beyrut 1376/7/1957, I, 405-408; İbn Hazm, *el-Faṣl* (Umey-re), V, 92-107; İbn Sînâ, *eş-Şifâ*, I, 57-60, 67-68; II, 348-349; a.mlf., *Kitâbü'n-Necât*, Kahire 1357/1938, s. 102-104; a.mlf., *Tis'ü Resâ'il*, İstanbul 1298, s. 31; Cüveynî, *el-İrşâd* (Muham-med), s. 17-27, 46-47; Gazzâlî, *Maḳâşidü'l-felâsife* (nşr. M. Sabri el-Kürdî), Kahire 1355/1936, s. 72; a.mlf., *Tehâfütü'l-felâsife* (nşr. Süleyman Düyâ), Kahire 1955, s. 65-66; Şehris-tânî, *Nihâyetü'l-ikdâm*, s. 505-514; L. Mabil-leau, *Histoire de la philosophie atomistique*, Paris 1895, s. 301-359; S. Piner, *Mezbehü'z-zerre 'inde'l-müslimîn* (trc. M. Abdülhâdî Ebû Rîde), Kahire 1365/1946; Abdul Hye, "Esha-rism", *A History of Muslim Philosophy* (nşr. M. M. Sharif), Wiesbaden 1963, I, 240; A. E. Affifi, "İbn Arabî", a.e., I, 411; Nüreddin es-Sâbüni, *Mâtüridiyye Akaidi* (trc. Bekir Topa-loğlu), Ankara 1974, s. 61-62; A. L. Ivry, *al-Kindî's Metaphysics*, New York 1974, s. 145; H. A. Wolfson, *The Philosophy of the Kalam*, Cambridge 1976, s. 466-517; Abdurrahmân Bedevî, *Aristo*, Beyrut 1980, s. 69-70; a.mlf., *Mezâhibü'l-İslâmiyyîn*, Beyrut 1983, I, 34-42; F. A. Lange, *Materiyalizmin Tarihi ve Günümüz-deki Anlamının Eleştirisi* (trc. Ahmet Arslan), İz-mir 1982, I, 5-15; Mahmut Kaya, *İslâm Kaynak-ları Işığında Aristoteles ve Felsefesi*, İstanbul 1983, s. 208-217; Gerhard Endress, "Yahya Ibn 'Adî's Critique of Atomism, Three Treatises on the Indivisible Part, Edited with an Intro-duction and notes", *Zeitschrift für Geschichte der arabischen-Islamischen Wissenschaften*, Frankfurt 1984, I, 155-179; Ahmed Avni Konuk, *Fusûsü'l-hikem Tercüme ve Şerhi* (haz. Mus-tafa Tahrallı — Selçuk Eraydın), İstanbul 1990, III, 38-42; M. Şemseddin, "Mütekellimîn ve Atom Nazariyesi", *DİFM*, I/1 (1925), s. 58-119; S. Van Den Bergh, "Djawhar", *EI*² (İng.), II, 493-494; D. J. O'connor, "Substance and Attribute", *The Encyclopedia of Philosophy* (nşr. Paul Edwards), London 1972, VIII, 36-40.

İLHAN KUTLUVER

CEVHER ÂFTÂBECİ

(ö. X/XVI. yüzyılın sonları)

Bâbürlü Hükümdarı

Hümâyûn devrine ait *Tezkiretü'l-vâkı'ât* adlı hâtrâtıyla tanınan idareci.

Doğum ve ölüm tarihleri kesin olarak bilinmemektedir. Hümâyûn'un âftâbeci-si (ibrikdar) olan Cevher 1540 yılına kadar onunla beraber Hindistan'da kaldı;

daha sonra Sûrîler'den Şîrşah Sûr'un teh-didi karşısında Hümâyûn'la birlikte Sind ve Afganistan'a kaçtılar. 1555'te Hindis-tan'a döndüklerinde Cevher Heybetpûr Bîni'ye muhassıl (vergi memuru) tayin edil-di. Aynı yıl Pencap ve Mûltan hükûmeti-nin hazinedarlığına getirildi ve önemli hizmetlerde bulundu. Hümâyûn'un ölü-mü üzerine 1556'da oğlu Ekber Şah'ın hizmetine girdi ve otuz yılı aşkın bir sü-re onun emrinde çalıştı.

Cevher Âftâbeci'nin *Tezkiretü'l-vâ-kı'ât* adlı Farsça eseri, müellifi sarayda âftâbeci olarak hükümdarın en yakın adamları arasına girebildiği için Hümâ-yun devrine ait olayları ihtiva eden çok önemli bir kaynaktır. Hümâyûn hakkın-da monografi hazırlayan Banerjee, Pra-sad ve Sukumar gibi müellifler *Tezkire-tü'l-vâkı'ât*'ı birinci elden kaynak ola-rak kullanmışlardır. Yazma nüshaları Bri-tish Museum (Add., nr. 16711), School of Oriental and African Studies (nr. 46451) ve King's College'de (nr. 84) bulunmak-tadır. Eseri C. Stewart İngilizce'ye çevir-miştir (London 1832; Calcutta 1904). Bu tercümenin bir bölümü Elliot ve Dowson tarafından *History of India*'da da (V, 136-149) yayımlanmıştır. Ayrıca Pakis-tanlı âlim S. Munülhak Cevher'in eserini Urduca'ya tercüme ederek 1935'te Ka-raçi'de neşretmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Gülbeden Begüm, *Hümâyunnâme* (trc. Ab-dürrab Yelgar — Eymen Manyas), Ankara 1944, s. 175; Ebû'l-Fazl el-Allâmî, *Akbarnâmâ* (trc. H. Beveridge), Delhi 1987, I, 59-60; H. M. El-liot — J. Dowson, *History of India, as Told by Its Own Historians*, London 1867-77, V, 136-149; Rieu, *Catalogue of the Persian Manuscripts*, I, 246; Storey, *Persian Literature*, I, 536-537; Ba-yur, *Hindistan Tarihi*, II, 47, 557; Rızâü'l-İslâm, *Indo-Persian Relations*, Lahor 1970, s. 239-240; A. S. Bazmee Ansari, "Djawhar", *EI*² (İng.), II, 494.

ENVER KONUKÇU

CEVHER SARAYI

Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın
Kahire Kalesi avlusundaki sarayı.

Mehmed Ali Paşa, ilk olarak Özbekiye'de yerleştikten sonra Eyyübî ve Memlûk sultanları ile Osmanlı paşalarının ikamet-gâhı olan kaleye taşındı. İkamet ve hü-kûmet işleri için yeni binalar yaptırırken buradaki Memlûk ve Osmanlı eserleri-nin çoğunu yıktırdı. Surların kuzeydoğu tarafındaki şimdi Harem adıyla bilinen sarayı yaptırdı. Bu saraydan daha küçük olan ve özellikle gündelik resmî işlerin

yürütülmesi için inşa edilen Cevher Sa-rayı, yine kale içinde yapılmış olan Meh-med Ali Paşa Camii'nin güneyinde ve dâ-rûladl ile idarî büroların yakınında bulun-maktadır. Bir kısmı 1972'de çıkan yan-gında tahrip olan saray, selâmlık ve ha-rem olmak üzere iki bölümden meydana gelmektedir. Selâmlık bölümünün ka-bul merasimleri için ayrılan kısmı, ara-larında geniş bir toplantı salonunun da bulunduğu çeşitli mekânlara uzanan bir merasim avlusuyla Avrupalı bir tarzda ya-pılmıştır.

Büyük bir kompleks oluşturan harem ise son zamanlarda onarılmış ve bir kıs-mı askerî müze olarak halka açılmıştır. Mehmed Ali Paşa'nın kalede yaptırdığı binalar bugüne kadar ciddi bir araştı-rmaya konu olmamıştır. Ancak Gaston Wiet, XIX. yüzyılda burayı ziyaret eden kişiler tarafından anlatılanların bir kıs-mını toplayarak bu binalar ve iyi korun-muş bölümleri hakkında bir araştırma-dan çok izlenimlere dayanan bilgiler ver-miştir.

Mehmed Ali Paşa, camii ve ailesinin türbeleri gibi sarayını da önemli ölçüde Avrupa tesiri gösteren XIX. yüzyıl İstan-bul mimarisinin ilhamıyla Mısır mimari-sinden tamamen farklı olan bir üslûpta inşa ettirmiştir. Bu bakımdan saray bi-naları Kahire'nin geleneksel mimarlık ve süsleme sanatlarını hatırlatan her-hangi bir özelliğe sahip değildir. Avlula-rın bazıları, bahçelerle birlikte Kahire'nin güney panoramasını yukarıdan gö-ren iki katlı yapılarla çevrelenmiştir. Dış-arıya ve avlulara bakan cepheler çok yalın olup üzerlerine yüksek pencereler açılmıştır. Geç Avrupa barok tarzında oymalarla süslenmiş olan beyaz mer-merden cümle kapısı, merasim bölümü ana avlusunun önünde yer almaktadır. Bu bölüm, zemin katta haç biçimi bir şema içinde odalarla çevrelenmiş büyük bir salondan meydana gelmiştir. Geniş bir mermer merdiven bu salonu benzer bir düzenleme gösteren üst kata bağla-maktadır. Bu geniş merkezî merdiven gibi geniş pencereler de Kahire sivil mi-marisinde bir yenilik teşkil etmiştir. Ay-rica bu bölümden başlayan uzun galeri-lerle bugün bir kısmına girilemeyen çok sayıdaki odaya varılmaktadır. İstanbul-lu ustalar tarafından duvarlar, ana renk olarak maviye ağırlık veren manzara, sa-ray ve köşk resimleriyle bezenmiş, ta-vanlar ise İtalyan baroku tarzında yal-dızlı çiçek ve bitki motifleriyle süslenmiş-tir. Merasim salonunu çeviren odalardan